

УДК 323+316.3 (477)

<https://doi.org/10.34142/24130060.2019.19.2.01>

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗРОБЦІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ЗА НОВИХ УМОВ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

І.Д. Денисенко, І.Ю. Свистун

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті робиться спроба визначити роль громадських організацій в розробці і реалізації соціальної політики в Україні за умов орієнтації українського суспільства на інтеграцію з Європейським Союзом. Акцент робиться на всебічному аналізі групи чинників, здатних забезпечити високий рівень ефективності діяльності сучасних об'єднань «третього сектора» в цьому напрямі (від традицій і специфіки функціонування громадських організацій /об'єднань в українському суспільстві до структури і форм взаємодії основних суб'єктів, що розробляють і реалізують соціальну політику в Україні).

Ключові слова: соціальна політика, громадські об'єднання, недержавні організації, владні структури, громадянське суспільство.

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РАЗРАБОТКЕ И РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

И.Д. Денисенко, И.Ю. Свистун

В статье предпринимается попытка определить роль общественных организаций в разработке и реализации социальной политики в Украине в условиях ориентации украинского общества на интеграцию с Европейским Союзом. Акцент делается на всестороннем анализе группы факторов, способных обеспечить высокий уровень эффективности деятельности современных объединений «третьего сектора» в данном направлении (от традиций и специфики функционирования общественных организаций /объединений в украинском обществе до структуры и форм взаимодействия основных субъектов, которые разрабатывают и реализуют социальную политику в Украине).

Ключевые слова: социальная политика, общественные объединения, негосударственные организации, властные структуры, гражданское общество.

ROLE OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN DEVELOPMENT AND REALIZATION OF SOCIAL POLITICS IN UKRAINE IN NEW CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF SOCIETY

I. Denysenko, I. Svystun

An attempt to define the role of public organizations in development and realization of social politics in Ukraine in the conditions of orientation of Ukrainian society on integration with European Union is undertaken in the article.

For the achievement of the put aim it is suggested to be foremost determined in maintenance of key concepts presenting this process is «social politics», «public organizations/association».

It is then suggested to consider moments that influence on a development and realization of social politics process in the democratic state. An accent is done on the all-round analysis of group of factors able to provide the high level of efficiency of activity of modern associations of the «third sector» in this direction (namely, on a study: traditions and specific of functioning of public organizations/associations in Ukrainian society; table of contents and features of cooperation of public associations and power structures and establishments; level of collaboration and problems of dialogue between different eleemosynary and ungovernmental organizations in a country; structure and forms of cooperation between subjects that develop and will realize social politics in the state).

As a result of this analysis for the improvement of level of organization and realization of this process offered, first of all, to carry out the system updating of all his structural elements. The special attention it is suggested to turn on maintenance and features of cooperation of public associations and power structures and level of collaboration between different eleemosynary and ungovernmental organizations in a country in the context of perfection of the political and legal field of functioning of her social space on the whole (from legitimate expansion of possibilities of bringing in of public organizations to making and making decision in social politics at one level with other her competent subjects to realization of the effective checking system after the actions of government bodies from the side of the organized public with the purpose of their concordance and accordance to public interests).

***Key words:** social politics, public associations, non-state organizations, power structures, civil society.*

Постановка проблеми: Актуальність теми зумовлена тим, що на етапі становлення в Україні громадянського суспільства дедалі більшу увагу у функціонуванні суспільства набувають громадські організації у цілому і зокрема ті з них, що займаються реалізацією соціальної політики держави. До сфери їх діяльності входять співпраця з закладами культури, охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги, спорту тощо. Володіючи достатнім правовим підґрунтям, громадські об'єднання відіграють значну роль у захисті соціальних прав певних категорій населення, взаємодіючи з органами влади на різних рівнях, бізнесом, політичними партіями в процесі розробки державної соціальної політики, а також мають потенціал та достатні правові аспекти в наданні різних соціальних послуг, які з тих чи інших причин можуть не в повному обсязі забезпечуватись державою. Зараз в Україні, на думку багатьох фахівців у галузі третього сектору суспільства, «громадські об'єднання перебувають на позиціях другорядних партнерів», але мають тенденцію до становлення як повноправних суб'єктів соціальної політики

(Москаленко, 2007). Зрозуміло, що цей процес потребує поглиблених досліджень, насамперед, з боку представників наукової спільноти.

Аналіз актуальних досліджень. Питання, які пов'язані з дослідженнями місця й значення соціальної політики в розбудові демократичної держави, є одним із постійних предметів уваги представників системи соціально-політичного знання (від філософів до політологів). На даній проблематиці спеціалізуються, зокрема, такі зарубіжні та вітчизняні фахівці як: Р. Баркер (1994), В. Бульба, Т. Ганслі (1996), Р. Дарендорф, А. Крупник (2002), О. Крюков (2010), І. Лаврова, Е. Лібанова, О. Палій, В. Понікаров, О. Скомарохова, В. Скуратівський, А. Сіленко та ін.

Велика група представників західної та української політичної науки займається й дослідженнями проблем виникнення, розвитку та функціонування громадських об'єднань/організацій та суспільних рухів (насамперед, В. Барабаш, П. Бергер, Г. Блумер, В. Новіков, Ю. Габермас, Е. Гідденс, Ю. Горемікіна, І. Денисенко (2017), І. Євдокимова (2018), Н. Кабаченко, О. Корнієвський (2010), Р. Кравченко (2000), А. Мелуччі, С. Москаленко (2007), Т. Савельєва (2018), А. Турен та ін.

Разом з тим, слід зазначити, що такий напрям дослідження як визначення функціонального потенціалу громадських організацій та обґрунтування умов його ефективного реалізації щодо соціальної політики у контексті розбудови сучасної демократичної держави, залишається дещо поза увагою вищезазначених фахівців (Горбулін ред., 2018).

Відтак, **мета статті** – визначити роль громадських організацій у розробці та реалізації соціальної політики в Україні у контексті нових умов розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній та вітчизняній літературі існує достатньо багато визначень поняття «соціальна політика», які розкривають її сутність, особливості, основні напрями реалізації.

Наприклад, відомий американський фахівець у галузі соціальної роботи Р. Баркер у «Словнику соціальної роботи» (1994) розглядає соціальну

політику як «діяльність і принцип суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами. Ці принципи та дії є результатом звичаїв і цінностей суспільства та значною мірою визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту його людей» (Баркер, 1994, с. 74).

Автори Політологічного енциклопедичного словника (1997) пропонують визначати соціальну політику як «діяльність держави по збалансованому розвитку суспільства, забезпеченню стабільності державного правління й соціального захисту населення» (Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів, 1997, с. 331). Інші представники вітчизняної політичної науки інтерпретують соціальну політику як систему «цілей і засобів їх досягнення політичними і державними інститутами з регулювання соціальної сфери суспільства, соціальних відносин відповідно до сукупності політичних установок, принципів, рішень та ідей, спрямованих на задоволення соціальних інтересів і потреб особистостей, соціальних груп, класів та ін.» (Subject.com., 2008).

Слід зазначити, що у сучасному науковому дискурсі та соціально-політичній практиці не тільки не існує загальноприйнятого або найбільш широко вживаного визначення соціальної політики (це впливає, наприклад, із досліджень англійського політолога Т. М. Ганслі (1996)), але й у різних країнах світу провідними є різні варіанти трактування змісту цього феномену.

У цілому, згідно до результатів досліджень окремих вітчизняних представників політичної науки (зокрема, А. Крупника, О. Крюкова та ін.), що мали за мету систематизувати запропоновані у науковому дискурсі теоретико-методологічні засади визначення змісту феномену «соціальна політика», останні можна умовно об'єднати у п'ять груп.

Першу групу концепцій становлять пропозиції розглядати цей феномен з позиції ототожнення соціального та суспільного, тобто, соціальна політика

держави розглядається як суспільні дії з вирішення проблем, які стосуються всього соціуму.

Другу групу – з позиції соціально-трудових відносин у контексті орієнтації на процес їх стабілізації, тобто, соціальна політика – це регламентування відносин праці та капіталу з боку держави (виключаючи екстремістські або радикальні варіанти розв'язання протиріч).

Третю групу – з позиції діяльнісного підходу, тобто, інтерпретації соціальної політики як виду суспільної діяльності, яка орієнтована виключно на певну підтримку потенційно соціально небезпечних верств населення (від непрацевдатних до декласованих елементів) у контексті мінімізації рівня їхнього протистояння групам більш заможних представників суспільства. Соціальна політика – діяльність, результатами якої (через систему державної допомоги та суспільної благодійності) є забезпечення декласованих верств населення мінімально прийнятним рівнем задоволення їхніх потреб, добробуту тощо з метою зниження у суспільстві рівня соціальної напруги.

Четверту групу – з позиції інструментального підходу, тобто, соціальна політика – це певний інструмент, який пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності через застосування ефективної системи заходів, які спроможні втримати диференціацію доходів різних верств населення в безпечних межах.

П'яту групу – з позиції принципів соціальної справедливості та соціального партнерства як базових цінностей сучасного громадянського суспільства і соціальної держави, тобто, соціальна політика – провідний елемент сучасного громадянського суспільства та соціальної держави (Крупник, 2002, с. 6-7).

Зрозуміло, що кожна із вищезазначених груп визначень змісту соціальної політики має певні спільні або схожі моменти, аспекти, насамперед це стосується природи виникнення цього феномену (існування в суспільстві соціальної нерівності), мети її організації (підвищення добробуту і задоволення потреб як найменш захищених груп і індивідів, так і населення

в цілому) та механізмів реалізації (через систему функцій, з яких однією з найважливіших є функція перерозподілу (ресурсів, податків тощо)).

На основі аналізу науково-літературних джерел, ми можемо трактувати соціальну політику держави як ряд механізмів, що спрямовані на забезпечення існування громадян на гідному рівні, підвищення загального суспільного рівня життя, покращення якості життя населення, забезпечення соціальної, економічної та політичної стабільності. А у контексті досягнення зазначеної мети даної статі пропонуємо уточнити його з позиції звернення до визначення цього напрямку діяльності держави, яке сформулював вищезгаданий український політолог А. Крупник, «комплекс заходів, що здійснюються державними інститутами та недержавними суб'єктами з виявлення, задоволення та узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад» (Крупник, 2002, с. 7).

Відтак, пропонуємо розглядати соціальну політику як низку механізмів, що застосовують державні інститути та недержавні суб'єкти з метою з'ясування інтересів та потреб різних груп громадян та забезпечення їх існування на гідному рівні, підвищення загального суспільного рівня життя, покращення якості життя населення, забезпечення соціальної, економічної та політичної стабільності.

На основі здійсненого аналізу науково-літературних джерел визначаємо, що соціальна політика України бере свій початок з проголошення Декларації про державний суверенітет України. У даному документі зазначено, що людина, її честь, здоров'я є для держави найвищою цінністю. Отже, Україна являє собою соціально направлену державу, реалізацію основних функцій якої покладено на діяльність органів місцевого самоврядування, а також громадських організацій.

Виходячи з вищезазначеного, виділяємо три головні функції, які виконує соціальна політика держави в українському суспільстві:

1) економічна функція включає в себе стимулювання різних видів економічної діяльності;

2) соціальна функція має на меті створення соціально-економічних умов для збереження стабільності в суспільстві;

3) стратегічна функція забезпечує створення соціально-економічних умов для збереження та розвитку «людського капіталу», підтримання належного рівня життя різних верств населення, вільного безкоштовного доступу до медичного обслуговування, освіти, доступу до культурних цінностей та їх популяризація.

Об'єднання визначених нами трьох функцій можемо узагальнити в одну, яка матиме назву «стабілізаційна» і включатиме в себе основні напрями реалізації даних функцій, а саме: забезпечення координації і потреб соціальних груп в економічній, соціальній та політичних сферах із врахуванням цінностей та очікувань населення.

Саме у такій інтерпретації функцій соціальної політики вбачається можливим всебічно розглянути роль недержавних суб'єктів у її організації та здійсненні.

Як свідчать результати наукових досліджень та соціально-політична практика, структура недержавних суб'єктів/організацій, що представляють громадянське суспільство, досить різноманітна. Наприклад, вітчизняний дослідник В. Новіков пропонує в усій сукупності цих організацій виокремлювати чотири групи суб'єктів: систему органів соціального партнерства; систему органів соціального страхування; кооперативи; благодійні та неурядові організації (Новіков, 1995).

Саме остання група суб'єктів у сучасному українському суспільстві найчастіше розглядається як сукупність громадських об'єднань/організацій – тобто, як «добровільні формування громадян, створені у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем» (Свистун, 2019, с. 213), головними ознаками яких є недержавність і неприбутковість.

Нормативно-правовою базою діяльності громадських організацій в реалізації внутрішньої політики держави є Конституція України, закони

України, укази Президента України, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, міжнародні акти, ратифіковані Верховною Радою України щодо соціального розвитку, соціальної політики та соціального захисту в аспекті діяльності громадських об'єднань (Законодавство України, 2018).

«Як правило, – стверджує, наприклад, українська дослідниця Ю. Горемикіна, – у статутах громадських організацій та благодійних фондів основними видами діяльності визначено такі, як представлення інтересів і допомога своїм членам або благодійницька діяльність. Найбільш типовими видами діяльності вітчизняних НДО є захист прав та інтересів окремих соціальних груп людей, лобіювання, проведення тренінгів та надання консультацій, просвіта та поширення інформації для населення, вирішення соціальних питань, освітня діяльність» (Горемикіна, 2009, с. 220).

За цих обставин, як свідчить практика, сучасні громадські об'єднання: «по-перше, постають гарантами непорушності, реалізації та захисту особистих прав людини і громадянина; по-друге, є засобом самоорганізації членів суспільства та реалізації ними інтересів; по-третє, виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів державної влади і ступенем втручання держави у суспільні відносини; по-четверте, дають громадянам можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень» (Свистун, 2019, с. 219-220).

Але разом з цим, слід зазначити, що в контексті реалізації вищезазначених функціональних моментів громадськими об'єднаннями, у їх діяльності явно не вистачає певної системності.

Ми вважаємо, що таку системність можливо сформувати в межах активної участі цих елементів так званого «третього сектору» саме в розробці та реалізації соціальної політики в Україні за нових умов розвитку суспільства.

У цьому напрямі можна виокремити певні чотири моменти, які є векторними для підвищення рівня ефективності цих процесів за умов українських реалій.

Перший момент – це традиція й специфіка віддзеркалення, реалізації та захисту інтересів і потреб усіх груп населення держави громадськими організаціями/об'єднаннями.

Другий момент – це зміст та особливості взаємодії громадських об'єднань і владних структур та установ.

Третій момент – це рівень співпраці та проблеми діалогу між різними благодійними та неурядовими організаціями в країні.

Четвертий момент – це структура та форма взаємодії між суб'єктами, що розробляють та реалізують соціальну політику в державі.

Щодо першого моменту. За даними Державної служби статистики України, на кінець грудня 2018 року в державі було зареєстровано та діяло (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях) 89 580 громадських організацій, на обліку яких знаходилось 19 079 855 членів (Державна служба статистики України, 2019). Головними напрямками діяльності цих організацій є переважно захист професійних інтересів та соціальних інтересів освітньої, культурної та політико-правової спрямованості різних груп населення (від молоді до осіб з інвалідністю). Тобто, сукупність громадянських об'єднань, які функціонують сьогодні Україні досить всебічно презентують інтереси та потреби різних суб'єктів політичного процесу, що у цілому відповідає традиційній європейській структурі існування неурядових організацій.

Щодо другого моменту. У сучасному соціально-політичному дискурсі стверджується, що у цілому ймовірними варіантами взаємодії між державними органами та неурядовими структурами суспільства можуть бути відносини чотирьох типів: «фіскального (гранти, заробітна платня і гонорари, непряма допомога, натуральна допомога); регулятивного (встановлення

стандартів та ліцензування); надання послуг (обмін інформацією, зверненнями, консультування, координація і планування, контракти і спільні дії); політичного (представництво інтересів та проведення кампаній)» (Кравченко, Кабаченко та Васильченко, 2000).

Очевидно, що в контексті визначення умов підвищення рівня дієвості впливу громадських організацій на розробку та реалізацію соціальної політики в Україні визначальними виступають два останніх з вищеперелічених варіантів взаємодії. Слід зауважити, що цей висновок підтверджується й результатами цілої низки вітчизняних соціологічних досліджень. Зокрема, даними опитування представників різних громадських об'єднань (192 чол.), що було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва за сприяння Міжнародного Фонду «Відродження» з 9 листопада по 19 грудня 2017 року з метою «з'ясування самооцінки розвитку громадянського суспільства, його впливу на владу, а також виявлення нагальних викликів і проблем, які стоять перед діяльністю громадських організацій» (Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2018).

Так, на думку вищезазначених респондентів, у разі вибору лише трьох найбільш ефективних способів впливу на владу з боку «третього сектору», найбільш ефективними вважаються: утворення сильних об'єднань (асоціацій, рухів) громадських організацій (37%); активна взаємодія з засобами масової інформації (35%) та публічне обговорення (круглі столи, слухання) нагальних суспільних проблем та вироблення власних пропозицій для їх вирішення (23%)» (Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2018, с. 11). При цьому як найменш ефективні засоби впливу на владні структури респондентами розглядаються: традиційні формальні механізми звернення до вищих владних та судових інстанцій й співпраця з політичними партіями» (Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2018, с. 11).

Разом з цим, слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства у відносинах між владними структурами та громадськими організаціями з'явилися певні позитивні тенденції. Останні

пов'язані, згідно до висновків фахівців, з результатами процесу європейської й євроатлантичної інтеграції України, в контексті якого держава «починає опановувати показові зразки й багатий зарубіжний досвід активного функціонування і безперервного розвитку громадянського суспільства та його стосунків з владними структурами, їхнього демократичного контролю, в тому числі нарощування суспільної інституційної спроможності» (Москаленко, 2007).

Щодо третього моменту – стану взаємодії та організації ефективного діалогу між різними благодійними та неурядовими організаціями, то, слід зазначити, що на практиці за роки незалежності в українському суспільстві майже відсутні всеукраїнські акції, що організовані за одночасною ініціативою певної кількості громадських об'єднань та недержавних установ. Виключення становлять акції протесту, які були проведені різними профспілковими організаціями. Яскравим прикладом перших є щорічна Всеукраїнська акція «Потяг Єднання України «Труханівська Січ»», заснована в квітні 2016 року за ініціативою 86 громадських і волонтерських організацій, за підтримки Президента України у рамках реалізації Всеукраїнської програми по підтримці національної єдності. Акція спрямована на консолідацію суспільства, активізацію міжрегіональної співпраці, посилення діалогу і зміцнення взаєморозуміння жителів різних регіонів країни у справі розвитку України (Николаевский городской совет, 2018).

Разом з тим, розглядаючи важливі завдання, що стоять перед громадськими організаціями, науковці наголошують на необхідності «навчитися на рівних взаємодіяти з капіталом і владою, співпрацювати з експертним співтовариством, а ще налагодити діалог та взаєморозуміння всередині групи інтересів» (Москаленко, 2007).

Щодо четвертого моменту. Як свідчить практика, процедура та організаційні форми діяльності суб'єктів соціальної політики в українському суспільстві щодо її розробки та реалізації залишаються такими, в яких

домінує жорсткий командно-адміністративний формат. Зрозуміло, що насамперед, ці механізми потребують системного оновлення з орієнтацією на європейські стандарти функціонування консультативних, координуючих, і контролюючих (у демократичному розумінні) відповідних структур та органів. Останнє можливе лише за умов ефективного вдосконалення політико-правового поля існування економічних, політичних і духовних засад соціального простору українського суспільства. За цих обставин низка вітчизняних дослідників (зокрема, О. Горпинич, С. Москаленко) стверджують, що в Україні існує певна організаційна невпорядкованість дій «з боку системи державної влади, яка нібито не помічає потреби в інтеграції суб'єктів соціальної політики в єдину систему, що була б створена і функціонувала за певною ідеологічною настановою» (Москаленко, 2007).

Висновки і перспективи подальших досліджень. За нових умов розвитку українського суспільства, що, насамперед, визначаються процесами його подальшої демократизації та орієнтацією на інтеграцію з Європейським Союзом (відповідно до практики розвинених демократичних країн) зростає роль громадських організацій («третього сектору») в розробці та реалізації соціальної політики як основи розкриття соціального потенціалу особистості у контексті забезпечення передумов для вільного вибору нею соціальних пріоритетів і цінностей.

Для удосконалення рівня організації та реалізації цього процесу необхідно, насамперед, здійснити системне оновлення щодо всіх його структурних елементів. Особливу увагу пропонується звернути на зміст та особливості взаємодії громадських об'єднань і владних структур та рівень співпраці між різними благодійними та неурядовими організаціями в країні у контексті вдосконалення політико-правового поля функціонування її соціального простору в цілому (тобто, від легітимного розширення можливостей залучення громадських організацій до вироблення та прийняття рішень у соціальній політиці на одному рівні з іншими її повноправними суб'єктами до здійснення системи ефективного контролю за діями органів

влади з боку організованої громадськості з метою їх узгодження та відповідності громадським інтересам).

ЛІТЕРАТУРА

1. Баркер, Р. 1994. *Словарь социальной работы*. Перевод с английского. Москва: Логос.
2. Ганслі, Т. М. 1996. *Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки*. Київ: Основи.
3. Горбулін, В. ред., 2018. *Зовнішнє і внутрішнє становище України у 2017 році. Аналіз проблем і варіанти рішень*. Харків: Фоліо.
4. Горемикіна, Ю. В., 2009. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг. *Демографія та соціальна економіка*, 1, с. 161–168.
5. Денисенко, І. Д., 2017. Стратегія дослідження суспільних рухів у контексті розвитку концептуальних положень теорії конфлікту Р. Дарендорфа. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 1 (13), с. 50–58.
6. Державна служба статистики України, 2019. [online] Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Дата звернення 08 Вересень 2019].
7. Євдокимова, І. А. та Вітковська, І. М., 2018. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 41, с. 42–48.
8. Законодавство України, 2018. *Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI*. [online] Доступно: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [Дата звернення 23 Серпень 2019].
9. Корнієвський, О. А. 2010. *Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : монографія*. Київ: Альтерпрес.
10. Кравченко, Р., Кабаченко, Н. та Васильченко, О., 2000. *Розвиток недержавних організацій соціальної сфери*. [online] Доступно: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5169/Kravchenko_rozvytok_nederzhavnykh_orhanizatsii.pdf?sequence=1 [Дата звернення 20 Серпень 2019].
11. Крупник, А. С., 2002. *Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства*. Кандидат політичних наук. Національний університетт «Одеська юридична академія».
12. Крюков, О. І., 2010. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Актуальні проблеми державного управління*, 1, с. 31–37.
13. Москаленко, С. А., 2007. *Проблеми участі громадських організацій у формуванні соціальної політики на місцевому рівні*. [online] Доступно: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07msopmr.htm> [Дата звернення 20 Серпень 2019].
14. Николаевский городской совет, 2018. *Поезд единения Украины «Трухановская Сечь» посетил г. Николаев* [online] (Останнє оновлення 27 Липень 2018) Доступно: <https://mkrada.gov.ua/ru/news/8458.html> [Дата звернення 16 Серпень 2019].
15. Новіков, В. Н., 1995. Недержавні організації і соціальний розвиток. *Праця і зарплата*, 22 (86), с. 6–7.
16. *Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів*, 1997. Київ. Генеза.

17. Савельєва, Т. П., 2018. Суспільні рухи в сучасному українському суспільстві: стратегії наукових розвідок. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, [online] 01 (17). Доступно: https://sp-sciences.io.ua/s2624526/savelyeva_tatyana_2018_.social_movements_in_modern_ukrainian_society_strategies_of_scientific_research_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_01_17_ [Дата звернення 16 Серпень 2019].
18. Свистун, І. Ю., 2019. Громадські об'єднання як чинник державотворення: визначення проблемного поля досліджень у вітчизняному політологічному дискурсі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 1 (17), с. 211–220.
19. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2018. *Громадянське суспільство в 2018-му: нові виклики, нові завдання. Публічна дискусія до 25-річчя «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. [online] Доступно: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf> [Дата звернення 12 Вересень 2019].
20. Subject.com, 2008. *Політологічний словник*. [online] Доступно: <https://subject.com.ua/political/dict/1227.html> [Дата звернення 16 Серпень 2019].

Інформація про авторів

Денисенко Ірина Дмитрівна – доктор філософських наук, професор, декан факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: irdden@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1956-571X>.

Свистун Ірина Юріївна – аспірант кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: irinasvistun25@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7851-4605>.

Стаття надійшла до редакції: 22.10. 2019 р.

Прийнята до друку: 11.11.2019 р.